

KS. ADAM KUBIŚ

**LORENZO GASPARRO, “SIMBOLO E NARRAZIONE
IN MARCO. LA DIMENSIONE SIMBOLICA DEL
SECONDO VANGELO ALLA LUCE DELLA PERICOPE
DEL FICO DI MC 11,12-25”
(*Analecta biblica* 198; Roma: Gregorian & Biblical Press 2012).
Ss. 682. EUR 49. ISBN 978-88-7653-198-9**

Lorenzo Gasparro, włoski redemptorysta, zdobył podstawowe wykształcenie biblijne na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, uzyskując tam w 2002 roku licencjat nauk biblijnych. W latach 2003–2015 wykładał Pismo Święte na Uniwersytecie Katolickim Madagaskaru w Ambatoroka-Antananarivo, pełniąc tam także w latach 2011–2015 funkcję dziekana wydziału teologicznego. Obecnie jest profesorem na Papieskim Wydziale Teologicznym Włoch Południowych w Neapolu, nadal wykładając gościnnie na Madagaskarze.

Książka jest nieznacznie zrewidowaną rozprawą doktorską obronioną w École Biblique et *Archéologique Française de Jérusalem* w 2011 r. Inspi-

KS. DR ADAM KUBIŚ, kapłan diecezji rzeszowskiej, doktor nauk biblijnych, adiunkt w Katedrze Teologii Biblijnej i Proforystyki w Instytucie Nauk Biblijnych KUL, autor książki *The Book of Zechariah in the Gospel of John*, *Études bibliques* (Nouvelle Série) 64, Pendé: Gabalda 2012. Kontakt: akubis@gmail.com

racją dla badań nad pracą doktorską był z jednej strony symboliczny wymiar pewnych gestów i słów Jezusa, a zwłaszcza epizodu z drzewem figowym w Mk 11,12–25, z drugiej zaś, dotychczas zaniedbywany w pracach egzegetów, symboliczny wymiar narracji Ewangelii kanonicznych. Lektura symboliczna Ewangelii Janowej była dobrze znana już w starożytności¹, jednak szukanie wymiaru symbolicznego w Ewangelii Marka, uważanej w swej formie i czasie powstania za najbardziej prymitywną i realistyczną, nie jest wśród współczesnych egzegetów powszechną praktyką. Chlubnym wyjątkiem są prace Normana Perrina o symbolicznym znaczeniu koncepcji królestwa w drugiej Ewangelii². Należy podkreślić, iż egzegeza zaprezentowana przez Gasparro nie jest alegoryczna, ale stanowi wyjaśnienie symboli obecnych w tekście w warstwie dosłownej. Symbolizm nie jest bowiem rzeczywistością zewnętrzną, ale stanowi integralną część tekstu ewangelicznego, a zatem jego sensu wyrazowego czy też dosłownego. Symbolizm nie sprzeciwia się historyczności danego wydarzenia czy opowiadania ewangelicznego. Podobną obecność wymiaru symbolicznego, a więc w warstwie dosłownej tekstu i historycznym (realnym) wydarzeniu, obserwujemy w literaturze prorockiej ST.

Punktem wyjścia pracy Gasparro jest prezentacja obecności symboli w jednej wybranej perykopie, zaś punktem docelowym – omówienie całego wymiaru symbolicznego Ewangelii Markowej. Wybrana przez autora perykopa o drzewie figowym (Mk 11,12-25) należy do najtrudniejszych w interpretacji tekstów Markowych. Wielu komentatorów uważa opisane w niej zachowanie Jezusa za irracjonalne, motywowane kaprysem bądź mściwością. Dla niektórych autorów jest ono na tyle skandalizujące, iż staje się powodem odrzucenia Jezusa³. Nie dziwi zatem fakt, iż przed ukazaniem się książki Ga-

1 Współcześnie o symbolizmie w IV Ewangelii piszą, m.in.: R. Kieffer, *Le monde symbolique de Saint Jean* (Lectio Divina 137; Paris: Éd. du Cerf, 1989); D.A. Lee, *The Symbolic Narratives of the Fourth Gospel. The Interplay of Form and Meaning* (Journal for the Study of the New Testament. Supplement Series 95; Sheffield: JSOT Press, 1994); C. Koester, *Symbolism in the Fourth Gospel: Meaning, Mystery, Community* (Minneapolis, MN: Fortress Press, 1995).

2 N. Perrin, "The Kingdom of God. Interpreting a Biblical Symbol", *Parable and Gospel* (red. K.C. Hanson) (Fortress Classics in Biblical Studies; Minneapolis, MN: Fortress 2003) 1-22; tenże, *Jesus and the Language of the Kingdom. Symbol and Metaphor in New Testament Interpretation* (Fortress Classics in Biblical Studies; Minneapolis, MN: Fortress 1976) 92–106. Warto także wymienić niezwykle uważny pod względem wymiaru symbolicznego obszerny komentarz: B. Standaert, *Évangile selon Marc. Commentarie* (Études bibliques. Nouvelle série 61; Pendé: Gabalda 2010) I–III.

3 B. Russell, „Why I am not a Christian”, *The Basic Writings of Bertrand Russell* (red. R.E. Egner – L.E. Denonn) (London – New York, NY: George Allen & Unwin Ltd, 1961) 595.

sparro, perykopa o drzewie figowym doczekała się jedynie jednej monografii⁴ i z reguły traktowana była jako pomocnicza rama narracyjna dla ważniejszej i centralnej perykopy opisującej „oczyszczenie” świątyni. Nadto, niewłaściwa i niekompetentna interpretacja epizodu z drzewem figowym doprowadziła do jego rozumienia jako z gruntu antysemitckiego⁵. W konsekwencji, zbyt proste utożsamienie drzewa figowego z Izraelem doprowadziło w drugiej połowie XX w. do niechęci do symbolicznej interpretacji tejże perykopy.

Odnośnie metodologii pracy, Gasparro przyjął w swej analizie ujęcie synchroniczne, w którym dowartościowany jest aspekt literacki tekstu Markowego. Z tego powodu autor koncentruje się na omówieniu Markowej terminologii (analiza semantyczna), użytych obrazów i tematów, form literackich, intratekstualności (ukazanie powiązań z innymi tekstami drugiej Ewangelii) oraz intertekstualności (powiązania z księgami ST oraz innymi księgami NT). Niedociągnięciem jest brak użycia w metodologicznej części pracy pojęcia intratekstualności. Gasparro nazywa w sposób uproszczony wszelkie powiązania między tekstem badanej perykopy a innymi tekstami intertekstualnością (s. 15). Pojęcie intratekstualności jest jednak autorowi znane i stosowane w innych miejscach książki (zob. s. 490, 567).

Książka składa się z trzech zasadniczych części, poprzedzonych słowem wstępnym autorstwa Justina Taylora MS, wicerektora École Biblique i promotora pracy, podziękowaniami i wprowadzeniem, w którym autor zarysował problematykę i strukturę pracy. Opracowanie kończy wykaz skrótów, niezwykle obszerna i tematycznie usystematyzowana bibliografia (s. 587–639) oraz dwa indeksy: referencji biblijnych oraz autorów.

Na część pierwszą monografii (s. 19–142), o charakterze wprowadzającym, składają się trzy rozdziały traktujące o (1) symbolu i języku symbolicznym, (2) obecności symboli i symbolizmu w Biblii oraz (3) ich obecności w drugiej Ewangelii. W zalewie różnych definicji symbolu, Gasparro przedstawił cztery cechy charakteryzujące symbol, a mianowicie: relacyjność, nieograniczoność interpretacyjną, religijność i dynamizm. Jako metodologiczny punkt wyjścia dla swej analizy symbolicznej, Gasparro obrał ustalenia Mircea Eliadego oraz Paula Ricoeura. Pierwszy opisał symbol jako manifestację sacrum, drugi zaś

4 W.R. Telford, *The Barren Temple and the Withered Tree. A Redaction-Critical Analysis of the Cursing of the Fig-Tree Pericope in Mark's Gospel and its Relation to the Cleansing of the Temple Tradition* (Journal for the Study of the New Testament. Supplement Series 1; Sheffield: JSOT Press 1980).

5 Interpretacje antysemitckie perykopy syntetycznie przedstawił J. Isaac, *Jésus et Israël* (Paris: Albin Michel 1948) 323–328.

analizował relację między symbolem a tekstem. Paul Ricoeur nigdy nie opublikował jednego syntetycznego studium na temat symbolu. Gasparro zdobył się zatem na niemały trud usystematyzowania teorii symbolu Ricoeura, której elementy są rozproszone w różnych pismach francuskiego filozofa.

Kolejną istotną zasługą Gasparro jest opracowanie wytycznych metodologicznych dla analizy egzegetycznej uwzględniającej obecność symboli w tekście biblijnym. Jest to prawdopodobnie pierwsze syntetyczne, usystematyzowane i tak obszerne opracowanie takowych wytycznych. Autor nazywa swą procedurę badawczą „analizą egzegetyczno-symboliczną.” Oto pięć jej podstawowych założeń: (1) Perykopa wyjaśniana jest w oparciu o symbol obecny w sensie wyrazowym tekstu. (2) Analiza symboliczna nie przeczy realizmowi czy też historyczności opisywanych wydarzeń. Dzięki dostrzeżeniu w tekście obecności symbolu narracja może zostać w sposób pełniejszy i głębszy zinterpretowana. (3) Analiza symboliczna jest z gruntu interdyscyplinarna, a zatem otwarta na inne metody pracy nad tekstem biblijnym, nie pretendując do bycia metodą samą w sobie jedynie wystarczającą (*sui sufficiens*). (4) Jako że niektóre symbole ewoluowały na przestrzeni czasu, analiza symboliczna dokonuje się zarówno na poziomie synchronicznym, jak i diachronicznym. (5) W celu wydobycia całego bogactwa znaczeniowego badanego tekstu, nie można zatrzymać się na wyliczeniu symboli występujących w perykopie, ale należy analizować ich rozwój i specyficzny wkład w daną narrację biblijną. Symbol z zasady występuje razem z innymi symbolami, przywołując inne tematy, motywy i idee biblijne.

Gasparro przedstawił także trzy kryteria, które pomagają w identyfikacji symbolu w tekście biblijnym: (1) prawdopodobieństwo tekstualne lub wewnętrzne (symbol winien być obecny w sposób *explicite* w badanym tekście), (2) prawdopodobieństwo konwencji lub zewnętrzne (zidentyfikowany symbol winien być kompatybilny z tradycją biblijną poświadczoną w innych tekstach biblijnych), (3) prawdopodobieństwo kontekstualne (wartość interpretacyjna symbolu jest w pełni widoczna przy uwzględnieniu bezpośredniego kontekstu literackiego oraz kontekstu globalnego całej księgi).

Część druga (s. 143–256), również złożona z trzech rozdziałów, jest małym traktatem poświęconym obrazowi drzewa figowego w literaturze biblijnej. Wpierw autor omawia użycie tego obrazu w tekstach ST. Motyw figi obecny jest w nich na trzy sposoby: (1) w znaczeniu naturalnym, jako drzewo lub jego owoce (1 Sm 25,18; 30,12; 2 Krl 20,7; Ne 13,15; Prz 27,18), (2) w sensie metaforycznym, jak znak pokoju, dobrobytu, bezpieczeństwa, idealnego okresu historii Izraela lub ludzkości (Rdz 3,7; Ps 105,33; Lb 20,5; 12,23; Pwt 8,8; 1 Krl 5,5;

2 Krl 18,31; Iz 36,16; 1 Ma 14,12), (3) w księgach prorockich, w znaczeniu symbolicznym, w powiązaniu z motywem błogosławieństwa lub sądu (Jr 8,13; 5,17; 8,13; Oz 2,14; 9,10; Jl 1,12; Am 4,9; Ab 3,17; Mi 4,4; 7,1; Ag 2,19; Za 3,10). Co zaskakuje, obraz figi w ST najczęściej ma znaczenie figuratywne, czyli symboliczne. W niektórych miejscach figa jest symbolem narodu lub osób go reprezentujących (zob. Sdz 9,10-11; Iz 28,4; Jr 24,1-8; Oz 9,10). W kolejnym paragrafie Gasparro nawiązuje także do waloru symbolicznego drzewa figowego w pozabiblijnej tradycji judaistycznej (s. 163–169). Starotestamentalnym tłem narracji Markowej o drzewie figowym jest, zdaniem Gasparro, w kolejności prawdopodobieństwa wpływu i stopnia podobieństwa, Jr 8,13; Oz 9,10.16; Ha 3,17; Mi 7,1; Iz 28,3-4; Jl 1,7.12; Ez 47,12. W kolejnym rozdziale autor omawia wystąpienia motywu drzewa figowego w tekstach nowotestamentowych (J 1,48-50; Łk 13,6-9; Mk 13,28-29; Mt 24,32-33; Łk 21,29-31; Mt 7,16; Łk 6,44; Jk 3,12). Ostatni rozdział Gasparro poświęca tematowi figi w tekstach paralelnych do badanej perykopy w Mk 11,12-35, a mianowicie w tekście Mateuszowym i Łukaszowym.

Część trzecia (s. 257–564), również składająca się z trzech rozdziałów i stanowiąca najbardziej analityczną i centralną część pracy, poświęcona jest tematowi drzewa figowego i świątyni w Mk 11,12-25. Wpierw Gasparro omawia Markową sekcji traktującej o pobycie Jezusa w świątyni (Mk 11–13), szukając związków między nią a tekstem badanej perykopy (zajmuje to cały rozdział). Z punktu widzenia metodologii i ostatecznie realizacji wstępnych założeń pracy, wydaje się wątpliwym zabieg niezwykle dokładnego (s. 264–349) przedstawiania treści Markowych trzech rozdziałów stanowiących literacki kontekst bezpośredni badanej perykopy. Wystarczającym i metodologicznie pożądanym jest omówienie jedynie powiązań pomiędzy sekcją świątynną (Mk 11–13) a badaną perykopą (11,12–25). Omówienie to znajdziemy na kolejnych stronach (357–372). W kolejnym rozdziale autor dokonuje szczegółowej analizy egzegetycznej tekstu Mk 11,12-25, używając zasadniczo metody historyczno-krytycznej, a zatem prezentując krótkie *status quaestionis*, delimitację, krytykę tekstu, tłumaczenie, komentarz egzegetyczny poszczególnych wierszy i strukturę. Odwołując się do metody narracyjnej, Gasparro dokonuje także analizy miejsca i czasu w tekście Mk 11–13 (s. 349–357) oraz Mk 11,12-25 (s. 475–482). W swej egzegezie opowiada się za oryginalną hipotezą E.P. Sandersa, w świetle której epizod oczyszczenia świątyni winien być rozumiany jako symboliczny znak zapowiadający koniec jej funkcjonowania. Zdaniem Gasparro symboliczne znaczenie perykopy wynika z kilku przesłańek: (1) użycia motywu drzewa figowego w całej Biblii oraz w samym Marku, (2) licznych metafor występujących w opowiadaniu, (3) odwołań bezpośred-

nich i pośrednich do innych tekstów biblijnych występujących w perykopie, (4) szczególnej struktury warstwowej tekstu, (5) kontekstu geograficznego i chronologicznego epizodu, (6) szerszego kontekstu literackiego, w którym perykopa występuje (Mk 11–13), (7) znaczenia gestów Jezusa opisanych w bezpośrednim kontekście, (8) trzech wyrażen „uczniowie słyszeli” (11,14), „zobaczyli” (11,20), „Piotr przypomniał sobie” (11,21), które nawiązują do niektórych metafor obecnych w 8,14-21 i są zaproszeniem do przebiccia się przez zasłoneż suchej relacji faktograficznej, (9) ogólnego charakteru Ewangelii Markowej, jako otwartej na wymiar symboliczny.

Autor kończy tę część książki obszernym rozdziałem dotyczącym symbolizmu obecnego w badanej perykopie, jak i ponownie w całej drugiej Ewangelii. Symbolizm perykopy o drzewie figowym (11,12-14.20-25) sugeruje symboliczną interpretację epizodu opisującego czynność Jezusa w świątyni (11,15-19). Teżą autora jest traktowanie obu opisów razem, jako nawzajem się interpretujących. Zdaniem Gasparro, bez tego twórczego wzajemnego czytania, scena w świątyni będzie tylko protestem politycznym lub gestem oczyszczenia, oznaczającym dążenie do restytucji pozycji świątyni; scena z figą natomiast pozostanie tajemnicza i będzie rozumiana w kluczu odpłaty i zemsty. Czynność Jezusa wobec figi jest zatem paralelna z czynnością Jezusa w świątyni i ma identyczne znaczenie. Figa nie tyle jest symbolem Izraela, co symbolem świątyni, a dokładnie jej roli czy też funkcji wśród ludu Izraela. Zdaniem Gasparro świątynia, w momencie przyjścia Mesjasza, utraciła swą jedyność w roli pośrednictwa między Bogiem a ludem. Ten brak owoców świątyni w odniesieniu do pogan staje się dla tychże pogan zachętą do wejścia w relację z Bogiem poprzez Chrystusa. W opinii Gasparro stan ten nie musi być jednak wieczny, gdyż drzewo figowe (a zatem świątynia) może ponownie wydać owoc. Epizod antycypuje także przyszły los świątyni, który wybiega poza ramy narracji Markowej. Jak z naciskiem podkreśla Gasparro, symbolizm epizodu nie wyklucza jego historyczności.

W zakończeniu autor wysuwa ogólne postulaty dotyczące nieodzownej konieczności powrotu do symbolu w egzegezie chrześcijańskiej. Analiza symboliczna wnosi bowiem niekwestionowalne korzyści. (1) Symbol otwiera na „nieokreślone”, pozwalając zinterpretować pewne nieciągłości tekstualne i semantyczne obecne w tekście biblijnym. (2) Symbol otwarty jest również na egzegezę interdyscyplinarną, odwołującą się do wielu metod i dziedzin nauki. Przykładem ich użycia jest chociażby konieczność rekonstrukcji kulturowego *Sitz im Leben*, które pomaga w interpretacji symbolu obecnego w tekście biblijnym. (3) Każdy symbol otwiera na *sacrum*, stąd ma wymiar teologiczny.

Analiza symboliczna domaga się zatem teorii tekstu, która uwzględni jego wymiar transcendentny. Jak twierdzi Gasparro, lektura symboliczna jest zawsze lekturą religijną (s. 574). (4) Lektura symboliczna zmusza także do łącznej lektury Starego i Nowego Testamentu. (5) Myśląc o ewangelizacyjnej misji współczesnego Kościoła, należy wskazać na mistagogiczny potencjał symbolu. Wydobycie wymiaru symbolicznego jest bowiem niezwykle użyteczne w kontakcie ze współczesną kulturą, a zatem współczesnym czytelnikiem. Już zdaniem M. Eliade „dostępność” (*accessibilité*) chrześcijaństwa w dużej mierze polegała na jego symboliczności. Sam autor, posiadając doświadczenie misyjne zdobyte w Afryce, stwierdza z przekonaniem, iż figuratywny czy też symboliczny język biblijny jest o wiele skuteczniejszy w przekazie orędzia Ewangelii, niż język współczesnej kultury zachodnioeuropejskiej.

Lektura całości książki skłania do wysunięcia dwóch uwag krytycznych. W trzeciej części zaskakuje w sposób negatywny powtarzanie tych samych treści dotyczących symbolizmu badanej perykopy oraz symbolu w całej Ewangelii Marka. Taki wniosek potwierdzony jest również przez użycie zbieżnych tytułów w tej części pracy (zob. „Mc 11,12-25 alla luce di un'analisi simbolica” – s. 489–491 oraz „Il simbolismo all'opera in Mc 11,12-25” – s. 509–519; w odniesieniu do całej Ewangelii: „Simboli e simbolismo nel secondo vangelo” – s. 93–142, „Percorsi simbolici in Marco” – s. 520–523, „Una descrizione del simbolismo in Marco” – s. 566–569). Mankament, jakim są powtórzenia, występuje także w pierwszej części pracy. Autor dwukrotnie definiuje alegorię (s. 28–29.65), metaforę (s. 28.65), kryteria identyfikacji symbolu w tekście (s. 55.75–76). W pierwszej części książki Gasparro wielokrotnie powraca także do kwestii definicji symbolu. W czasie lektury może zrodzić się uprawnione przekonanie, iż materiał zawarty w książce (569 stron tekstu) mógł zostać ujęty w sposób bardziej syntetyczny. Sama struktura pracy także budzi wątpliwości. Jeśli celem autora było pokazanie symbolizmu drugiej Ewangelii, biorąc za punkt wyjścia perykopę o drzewie figowym, zdumiewa dedykowanie aż jednej z trzech części pracy symbolizmowi drzewa figowego w tradycji biblijnej. Bardziej zasadnym, po omówieniu wstępnych zagadnień metodologicznych związanych z symbolizmem biblijnym w części pierwszej, byłoby ukazanie symbolizmu drzewa figowego w tradycji biblijnej i tekście Markowym w części drugiej oraz jego wpływu na rozumienie całości przesłania symbolicznego dzieła Markowego w części trzeciej.

Powyższe zastrzeżenia żadną miarą nie przekreślają niepodważalnej wartości monografii. Jak zauważyliśmy powyżej, książka Gasparro wykracza poza granice studium jednostkowej Markowej perykopy o drzewie figowym. Czytelnik otrzymuje bowiem przemyślaną, twórczą i inspirującą wykładnię

symbolicznego wymiaru całego dzieła Markowego. Ten fakt nadaje monografii charakter pionierski. Praca ta może stanowić użyteczne wprowadzenie metodologiczne i praktyczne do analizy symbolicznej tekstów biblijnych. Dzieje się tak za sprawą obecnego w książce niezwykle szerokiego wprowadzenia teoretycznego, nieustannych odwołań do symbolizmu obecnego w ST i innych księgach NT oraz przykładu praktycznego zastosowania analizy symbolicznej w oparciu o tekst Markowej perykopy o drzewie figowym.